

FÓRUM ARCHIVÁROV

ODBORNÝ SEMINÁR

"Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier"

PROGRAM: ŠTVRTOK 22.4.1993 10.00 - 13.00

1. Otvorenie - PhDr. Elemír Rákoš, CSc., námestník riaditeľa Slovenského národného archívu v Bratislave

2. Prednášky:

HANUS, J., HANUSOVÁ, E.: Vývoj v oblasti noriem pre stály a trvanlivý papier
(Slovenský národný archív v Bratislave, Univerzitná knižnica Bratislava)
ALBRECHT-KUNSZERI, G.: Degradation of Archives and Library Materials - Report
on the Present Situation in the National Archives of Hungary (National Archives of Hungary, Budapest)

VODOPIVEC, J., ČERNIČ-LETNAR, M.: Cultural Heritage on Paper - Situation in
Slovenija (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana)

KLASINC, P. P.: The Use of Neutral Paper for Archival Containers (*International Institute for Archival Science*)

HANUS, J., HANUSOVÁ, E.: Legislatívne opatrenia na používanie stálych papierov v Štátnej správe USA a Kanady a ďalšia medzinárodná aktivita v tejto oblasti

VERTEL, L.: Možnosti legislatívnych opatrení na používanie stáleho papiera v SR v súvislosti s pripravovaným zákonom o registratúrach a spisovej službe (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky)

Prednášky 14.00 - 17.00

KRKOŠKA, P.: Stály a trvanlivý papier - vlastnosti a technológia výroby (Chemickotechnologická fak. STU Bratislava)

KASTALY, B.: Survey on the groundwood content, acidity and conditions of bookpapers at the National Széchényi Library. Experiments and results in the production of permanent printing paper in Hungary. (*National Széchényi Library, Budapest*)

DUROVIČ, M.: Vliv kližení alkylketendimery na fyzikální a chemické vlastnosti papíru (Státní ústřední archiv v Praze)

KUBAŇ, J.: Tlačové papiere súčasnosti (*Slovenské celulózky a papierné Ružomberok*)

HANUS, J., MIHÁRIKOVÁ, J.: Odolnosť voči starnutiu niektorých druhov písacích a tlačových papierov z produkcie SCP Ružomberok (*Slovenský národný archív v Bratislave*)

MAKOVÁ, A.: Oponická knižnica - jej konzervovanie (*Matica slovenská, Martin*)

BUKOVSKÝ, V.: Personálny počítač na konzervačnom pracovisku (*Matica slovenská, Martin*)

PIATOK 23.4.1993 9.00 - 13.00

Film "Archív národa" (*Slovenský národný archív v Bratislave*)

Video "Cultural Heritage in Slovenia" (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana)

Video "Reštaurovanie a vyhotovovanie faksimilií dokumentov" (SNA)

Prehliadka Slovenského národného archívu v Bratislave

Diskusia a ukončenie seminára

Na seminári sa zúčastnilo vyše 50 účastníkov zo zahraničia i z domova. Na základe výsledkov rokovania bol odoslaný riaditeľovi OA SS MV SR PhDr. Petrovi Kartousovi nasledovný list.

Váž. pán

PhDr. Peter Kartous, CSc.
riaditeľ OA SS MV SR
Križkova 5
811 04 Bratislava

Vážený pán riaditeľ,

na základe záverov medzinárodného odborného seminára "Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier", ktorý sa konal 22. - 23. 4. 1993 v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, a na ktorom sa zúčastnili zástupcovia Archívu Republiky Slovinskej a Výskumného ústavu papiera a celulózy v Ljubljani, Medzinárodného inštitútu pre archivnú vede v Maribore, Inštitútu pre konzervovanie a reštaurovanie Národnej knižnice Rakúska vo Viedni, Národnej Széchényiho knižnice v Budapešti, Štátneho archívu Maďarska v Budapešti, Štátneho ústredného archívu v Prahe, Národnej knižnice v Prahe, Ústavu chemickej technológie reštaurovania pamiatok VŠCHT v Prahe, niektorých ďalších českých archívov, Ministerstva kultúry SR, Matice slovenskej v Martine, Univerzitnej knižnice v Bratislave, Ministerstva vnútra SR, Chemickotehnologickej fakulty STU, Slovenských celulóz a papierní v Ružomberku, Výskumného ústavu papiera a celulózy v Bratislave, Slovenského národného archívu v Bratislave, archívu Slovenskej televízie i niektorých ďalších slovenských archívov, ako aj na základe dlhoročných výskumov v oblasti starnutia a degradácie papiera a ochrany archívnych dokumentov, dovoľujem si Vám predložiť nasledovné stanovisko.

Je všeobecne známe a vedecky dokázané, že kyslé papiere doteraz vyrábané a používané viac ako storočie na dokumenty a knihy vzhľadom na svoju inherentnú nestálosť sú málo odolné voči účinkom prirodzeného starnutia a podliehajú pomerne rýchlemu rozkladu. Odborníkom v oblasti ochrany dokumentov a kníh je jasné, že papierové materiály z tohto obdobia degradujú a budú degradovať oveľa rýchejšie ako ich bude možné konzervovať vhodným spôsobom. Preto existuje reálna hrozba, ktorá ohrozenie nielen naše, ale i celosvetové kultúrne dedičstvo a bohatstvo: zánik písaných, tlačených, umelcích i iných dokumentov, kníh, diel a artefaktov vyhotovených na nevhodných kyslých papieroch.

Odborníci sa zhodujú na jedinom riešení tohto problému. Je ním používanie stálych a trvanlivých papierov a písacích látok už pri samotnej tvorbe dokumentov, kníh, či iných diel s trvalou hodnotou. K realizácii tejto myšlienky sa prihlasuje svetová odborná verejnosť, významné sú najmä aktivity ICA, IFLA, UNESCO i ďalších nadštátnych i štátnych inštitúcií a orgánov na celom svete.

Riešenie uvedeného problému spočíva v troch základných rovinách.

Prvou je vytvorenie vhodnej normy, ktorá by špecifikovala vlastnosti stáleho papiera.

Dňa 19.6.1990 sa konala v Slovenskom národnom archíve v Bratislave pracovná po- rada za účasti zástupcov najvýznamnejších a najväčších archívov a knižníc z ČSFR. Jej cieľom bola iniciácia prípravy novej ČSN s pracovným názvom "Stály a trvanlivý papier pre archívne účely" v spolupráci s normalizačným strediskom pre oblasť papierenkového priemyslu na Výskumnom ústavu papiera a celulózy v Bratislave. Bol publikovaný prvý pracovný návrh normy. Z pripomienkového konania k tomuto návrhu i zo súčasného vývoja v normotvornej činnosti vyplýva jednoznač- ná tendencia aplikácie medzinárodných ISO noriem aj u nás. Prevažná väčšina do- terajších ČSN používaných v celulózo-papierenkej oblasti konvertovala na príslušné ISO normy. Preto aj pre stály papier sa bude v Slovenskej republike použí- vať príslušná medzinárodná norma.

Takouto normou je ISO 9706. Paper for Documents. Specifications for Permanence. Norma špecifikuje vlastnosti, ktoré musí splňať papier, aby bol považovaný za stály. Podrobne znenie ISO 9706 bolo prednesené na uvedenom medzinárodnom odbor- nom seminári a je pripravené na publikáciu. Môžeme teda konštatovať, že existuje medzinárodná norma pre stály papier, ktorá sa stane platnou a záväznou aj pre Slovenskú republiku.

Druhou a veľmi závažnou podmienkou riešenia tejto problematiky je komerčná do- stupnosť papiera, ktorý splňa požiadavky špecifikované v norme pre stály papier.

Od 1. 12. 1988 začala v SCP Ružoberec výstavba papierenkového stroja č. 8. Jeho uvedenie do skúšobnej prevádzky sa uskutočnilo 26. 2. 1991. S nábehom 8. PS a jeho ročnou produkciou vyše 100 000 ton sa tento stroj stal kapacitne jedným z najvýznamnejších papierenkových strojov v strednej Európe na výrobu bezdrevných grafických papierov. Z hľadiska možnosti preventívnej ochrany dokumentov a kníh je však dôležitý predovšetkým ten faktor, že výroba papierov prebieha v mierne alkalickej oblasti s použitím alkylketéndimérových glejidel a papiere sú plnené uhličitanom vápenatým. Papiere z produkcie tohto stroja - xeroxový $80 \text{ g} \cdot \text{m}^{-2}$, ta- belačný $70 \text{ g} \cdot \text{m}^{-2}$, laserový $70 \text{ g} \cdot \text{m}^{-2}$, offsetový $80 \text{ g} \cdot \text{m}^{-2}$ a písací $70 \text{ g} \cdot \text{m}^{-2}$ - boli pod- robne testované v oddelení laboratórií Slovenského národného archívu v Bratisla- ve. Testovanie týchto papierov sa vykonalo podľa ISO 9706 pre stále papiere. Výsledky testov ukázali, že predmetné papiere nielen splňajú, ale vysoko prekra- čujú vlastnosti požadované touto medzinárodnou normou pre stále papiere.

V spolupráci s SCP bude potrebné doriešiť ešte ich vhodné označenie, čo však po- važujeme v danej fáze za drobnú technickú záležitosť. Podstatné je, že môžeme konštatovať, že takýto papier sa u nás vyrába a je komerčne dostupný.

Treťou závažnou podmienkou sú legislatívne opatrenia na zabezpečenie používania stálych a trvanlivých papierov na výhotovovanie vybraných typov dokumentov, publikácií i ďalších materiálov trvalej hodnoty.

Len veľmi ľažko si možno predstaviť aplikáciu prvých dvoch požiadaviek bez príslušných legislatívnych opatrení. Na spomenuutom seminári boli podrobne prezentované medzinárodné aktivity v tejto oblasti. Za zámenku stojí aspoň americký zákon PL č. 101 - 423 o národnej politike v oblasti používania stáleho papiera, ktorý podpísal prezident USA G. Bush 12. 10. 1990.

V súvislosti s pripravovaným návrhom zásad zákona o správe písomných a iných záznamov, ktorý je v súčasnosti predmetom pripomienkového konania v archívnom systéme je nevyhnutné, aby o tejto problematike i o možnostiach jej riešenia bola informovaná nielen odborná i širšia verejnoscť, ale najmä zodpovední a kompetentní predstavitelia. Vedľa vzhľadom na závažnosť tejto problematiky treba pristupovať k jej riešeniu s plnou vážnosťou. Naskytá sa nám možnosť riešiť ju na najvyššej úrovni - zákonom Národnej rady SR - tak, ako si to vážnosť situácie vyžaduje a zasluhuje.

Je na nás všetkých, ale najmä na najkompetentnejších a najzodpovednejších, aby sme - každý svojou hrivnou - podľa svojho najlepsieho vedomia a svedomia - prispeali spoločne k splneniu jednej zo základných úloh nášho stavovského poslania - záchraný kultúrneho bohatstva súčasnosti pre budúcnosť.

Bratislava 28. 4. 1993

Ing. Jozef Hanus, CSc.
vedúci oddelenia laboratórií

Na vedomie:

PhDr. Richard Marsina, DrSc.
predseda VAR
Historický ústav SAV
Klemensova 19
Bratislava

PhDr. Elemír Rákoš, CSc.
predseda SSA
Slovenský národný archív
Drotárska 42
Bratislava

Ing. Igor Vince
riaditeľ
SCP Ružomberok
Bystrická cesta 13
034 17 Ružomberok

Ing. Erich Novák, CSc.
VÚPC
Štátna skúšobňa č. 234
Lamačská 3
815 20 Bratislava

Účastníci medzinárodného odborného seminára

"Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier"

Povedz svoju pravdu ticho, ale jasne a počúvaj čo hovoria iní ...

Predošlé číslo Fóra archivárov (roč.IV., č. 3) prinieslo článok dlhoročného pracovníka Štátneho oblastného archívu v Levoči dr. I. Chalupeckého, k napísaniu ktorého ho viedla obava, že "slovenské archívnictvo by memuselo pokračovať v normálnej, Judskej, právom podloženej ceste" a že tento úsek "niekto azda chce vrátiť do pomerov horších ako za Stalina". Nášho kolegu primali k napísaniu tohto článku fámy o "neprimeraných reakciách niektorých pracovníkov národného archívu na požiadavku Spišského biskupstva o vrátenie archívu Hodnoverného miesta Spišskej kapituly", ktoré, čuduj sa svete, dorazili až "do východných regionov Slovenskej republiky". Dodajme ešte, že keď už reagoval na fámy bolo by možno zaujímavé aj povedať kto ich tam reportoval a aká bola jeho interpretácia. V celej záležitosti autor článku vylučuje "osobné záujmy osôb, označovaných za nepriateľov archívnictva, slovenského národa a pod.", ba dopĺňa, že sú to tí nepriatelia, ktorých bývalý kádrovník na ministerstve vnútra v minulosti nazýval nepriateľmi socializmu.

Kam sme sa to až dostali? Je možné, že podľa dr. Chalupeckého proti sebe sa ocitli záujmy skupiny archivárov, ktorí v minulosti zachránili časť historického cirkevného majetku, po desaťročia ju starostlivo ochraňovali, odborne spracúvali i pre historické bádanie sprístupňovali a záumy nesporného, právoplatného vlastníka týchto historických celkov? Stojí situácia okolo historických cirkevných archívnych fondov skutočne takto a hovorili už o nej kompetentné orgány a inštitúcie?

Pri dnešnom pohľade na vývoj cirkevných archívov za ostatných 40 rokov sa dá konštatovať, že ich osudy sa vyvíjali v súede istých historických paradoxov. Týka sa to najmä osudov historických archívnych fondov rímsko-katolíckej cirkvi. Tak statočne zmyšľajúcim súčasníkom, ako i príslušníkom mladších generácií, ktorí poznávajú vtedajšie udalosti z historických prameňov a literatúry, ale i osobných svedectiev, je jasné, že to, čo sa udialo po roku 1950 z organizačnej štruktúrou, majetkom ba i samotnou existenciou katolíckej cirkvi na Slovensku bol jeden bezprávny, nekultúrny a v rámci nezmyselného ideologickejho boja všeobecne škodlivý počin vlády sa ujímajúcich komunistických polovzdelancov. Okrem veľkej časti nehnuteľného majetku prišla katolícka cirkev na Slovensku o stovky svojich najlepších predstaviteľov, ale i priame a neobmedzené vlastníctvo písomných historických celkov, ktoré dokladali jej tisícročné pôsobenie na tomto území a jej vklad do kultúrneho vývoja tohto národa. Zaberajúc historické cirkevné archívy tzv. revolučná moc možno

predpokladala, že ak sa zmocní týchto dokumentov podarí sa jej vykoreníť kresťanskú ideológiu z tohto územia. Ale ako často v dejinách stála potom s rozpakmi nad masou dokumentov a kníh, ktorých historickú hodnotu intuitívne pocíťovala, ale nevedela ju priamo využiť. Skutočnosť, že tieto historické celky zverila na začiatku 50-tych rokov práve sa konštituujúcemu systému štátnych archívov sa ukázala, dnes to už môžeme povedať šťastným momentom pre ich osudy. To konštatuje napokon aj dr. Chalupecký, ved bol jedným z tých odborne i märvne disponovaných archivárov, ktorí nielen ochránili tento cirkevný majetok, ale sprístupnili ho pre domáci i zahraničný historický výskum. Keď prezeráme záznamy o preberaní cirkevných archívnych fondov do "operatívnej správy štátnych archívov", ako túto situáciu "dobovo" pomenovali, zisťujeme, že v každom z nich sa paradoxne konštatuje, že tieto fondy sú "majetkom cirkvi" aj keď šlo o akt obmedzenia vlastníctva. Sú tam však i dokumenty, ktoré hovoria, o statočnej argumentácii cirkevných predstaviteľov, ktorí vzorovali týmto akciám poukazujúc na to, že cirkevné právo im nedovoľuje vzdáť sa povinnosti ochraňovať majetok cirkvi. Tu však musíme konštatovať ďalší historický paradox. Tam kde sa cirkevné archivy podarilo cirkevným inštitúciám udržať vo vlastnej správe, existujú tiež fondy v nevhodných miestnostiach, často neusporiadane a iba s obmedzeným prístupom pre historické bádanie. Iste aj toto sa dá vysvetliť existenčnými podmienkami v ktorých sa táto cirkev ocitla, stratou niekoľkých generácií mnohostranne vzdelaných i jazykovo pripravených duchovných a rehoľníkov.

V týchto dňoch sa v slovenskom parlamente bude prerokovávať zákon o navrátení majetkov cirkvám a biskupskej konferencii už zverejnila, že katolícka cirkev sa o svoj majetok prihlásí.

Všetci a to z radov laikov i cirkevných predstaviteľov, ktorí túto situáciu okolo cirkevných archívnych fondov v celej šírke problematiky poznajú, vedia, že tu bude treba urobiť niekoľko ústretových krokov. Ešte pred rokom si to takto uvedomoval i dr. Chalupecký, ved publikoval projekt usporiadania a sprístupnenia archívneho fondu Spišského biskupstva ako vzorový pre takéto práce v ostatných biskupských archívoch. (SA, XXVII., č. 1, str. 23-27). Ba tento autor v zhode s predstavami tých archivárov, ktorí poznajú pramennú hodnotu cirkevných historických archívov pre stredoveké dejiny Slovenska, piše v článku "Problematika cirkevných dejín Slovenska" (Zborník: P.M.Lacko, S.J. Život a dielo, str. 155), že "tie cirkevné archívy, ktoré pred časom prevzali do svojej starostlivosti štátne archívy, by bolo rozumné ponechať v odbornej starostlivosti týchto archívov, avšak na základe obnovených a jednoznačne formulovaných depozitných zmlúv". Skutočnosťou je, že tzv. neprimerané reakcie niektorých pracovníkov Slovenského národného archívu počítali práve s takymto úvahami o riešení právneho i faktického stavu. Okrem toho treba pripomenúť, že takéto riešenie je možné iba medzi kompetentnými predstaviteľmi cirkevných inštitúcií, ktoré sa o svoje vlastníctvo právoplatne prihlásia a tým štátnymi

inštitúciami, ktoré pôvodne depozitné zmluvy v 50-tych rokoch uzavtrorili a ktorým táto povinnosť vyplýva zo zákona (Zákon č. 149/75, úplné znenie 332/92 Zb.). Zo strany štátom riadeného archivnictva v tomto zmysle to môže byť jedine Ódbor archivnictva a spisovej služby MV SR, ktorý zmluvy o "operatívnej správe" nad cirkevnými historickými archívmi uzaváral a najmä ktorému patrí zákonná povinnosť regulovať osudy dočasne, alebo nastalo uložených archívnych fondov v jednotlivých štátnych archívoch. V tomto zmysle publikované jednania riaditeľa Slovenského národného archívu so Spišským biskupstvom možno považovať za nekompetentné a nezáväzné.

Cirkevné archívy, ktoré sú v súčasnosti uložené v štátnych archívoch predstavujú komplex fondov, ktoré vznikli z činnosti rôznych cirkevných inštitúcií; kapitol, prepoštstiev, biskupstiev, rádov a iných. Medzi nimi osobitné a skutočne jedinečné miesto patrí archívom hodnoverných miest (loci credibilia). V našej historiografii sa pre tieto inštitúcie už dávnejšie zaužíval pojem "hodnoverné miesto", hoci slovník slovenského jazyka ako rovnocenný pojem uvádzá "vierohodné miesto", nepozná však pojem "vieryhodné miesto". Počiatky hodnoverných miest na našom území siahajú do 13. storočia, keď v niektorých kapitolách a konventoch ako v regionálnych centrach znalosti písma a práva zlistňovali rôzne súkromnoprávne úkony - teda vykonávali tú verejnoprávnu činnosť ako v iných štátoch Európy verejní notári. Činnosť hodnoverných miest záležala v zlistňovaní najmä výpovedí stránek o rôznych úkonoch súkromnoprávneho charakteru (kúpa-predaj, darovanie, výmena majetkov, závěť, splnomocnenie, protestácie smerujúce k vlastníctvu a držbe majetkov ŠIachtických osôb a pod.). Prirodzene tu sa vydávali aj overené odpisy vlastných i cudzích listín, na čo dostali hodnoverné miesta osobitné poverenie od kráľa. Inou významnou činnosťou nadviazanou na kráľovskú kancelériu a ústredné dvorské úrady bolo uvádzanie ŠIachticov do majetku, vytyčovanie hraníc chotárov, vyšetrovanie majetkovoprávnych sporov na mieste a podávanie písomných správ o týchto úkonoch. Časom tieto verejnoprávne inštitúcie získali takú väznosť v právnom živote Uhorska, že tu ukladali ŠIachtické rody do depozitu svoje súkromné archívy. Táto činnosť cirkevných inštitúcií sa vždy považovala za svetskú a verejnoprávnu. Samotné kapituly a konenty vždy prísmie rozlišovali a teda aj osobitne ukladali a evidovali vlastné písomnosti kapituly, či konventu (nazývali ich archivum privatum) a písomnosti hodnoverného miesta, ktorý sa týkal majetkovoprávnych záležostí laických osôb širokého okolia (nazývali ich archivum regni publicum, alebo archivum regnicolare). Na našom území pôsobilo 9 hodnoverných miest a zachovali sa tieto ich archívy: Bratislavské kapituly, Nitrianskej kapituly, Spišskej kapituly, Benediktínskeho konventu v Hronskom Beňadiku, Premonštrátskych konventov v Jasove a Lelese a konventu P. Márie v Turci - Znieve. Archívy Hodnoverných miest Benediktínskeho konventu na Zobore a P. Márie v Šahách sa zachovali iba v reliktoch. Hodnoverné miesta pôsobili vždy na území niekoľkých stolic,

napríklad Hodnoverné miesto Spišskej kapituly na území Spiša, Šariša, Zemplína, Gemera, Liptova a Oravy, ale v jeho archive sú tiež písomnosti týkajúce sa majetkov v Nitrianskej, Novohradskej, Abovskej, Turnianskej, Trenčianskej, Zvolenskej a Užhorodskej stolице. Pri charakteristike verejnoprávnej činnosti hodnoverných miest treba ešte pripomienuť, že ak v majetkovoprávnom sporе bola aspoň jednou stránkou cirkevná inštitúcia, neprerokoval a nezlistihoval sa tento pred hodnoverným mestom. V týchto prípadoch pôsobili verejní notári, ktorých inštitút pod kráľovskou a pápežskou autoritou uhorské právo tiež uznávalo.

Otázkou archívov hodnoverných miest sa zaoberala hned po svojom vzniku, na svojom prvom zasadnutí v roku 1955 Vedecká archívna rada. Jej členovia, poprední slovenskí historici - medievalisti, Dr. P. Ratkoš, Dr. R. Marsina, dr. J. Žudel a dr. M. Kušík tam charakterizovali tieto fondy ako jedinečné pre slovenské dejiny, podčiarkovali celoslovenský a verejnoprávny charakter ich písomností a odporúčali, aby sa oni stali základnými fondami Ústrednej slovenskej archívnej inštitúcie. Tak sa i stalo, keď postupne v rokoch 1956 -1962 sa deponovali do Slovenského národného archívu všetky samostatné archívy hodnoverných miest. V roku 1969 na základe medzištátnej dohody do tohto archívu odovzdala Ústredná maďarská archívna inštitúcia - Maďarský krajinský archív v Budapešti archív Hodnoverného miesta Benediktínskeho konventu v Hronskom Beňadiku, ktorý bol od začiatku 19. storočia na území dnešného Maďarska. Mimo priestorov štátnych archívov v súčasnosti "modifikovanej operatívnej správe" zostali tieto fondy: Archív hodnoverného miesta Nitrianskej kapituly, ktorý bol v roku 1935 chybným rozhodnutím vtedajšieho archívára čiastočne vmanipulovaný do privátneho archívu kapituly a podobný osud mal archív hodnoverného miesta Turčianskeho konventu, ktorý je v Biskupskom archive v Banskej Bystrici. Bádatelia v oblasti stredovekých dejín Slovenska neraz konštatovali aké boli a sú problémy v štúdiu týchto fondov.

Aktuálna požiadavka na vydanie archívu Hodnoverného miesta Spišskej kapituly má niekoľko aspektov. Prvým je nesporné vlastníctvo tohto archívu a teda aj slobodná dispozícia s ním. Po viac ako 30-ročnej správe tohto archívu Ústrednou štátnej archívnej inštitúciou (Slovenský národný archív) sa predpokladá zrušenie pôvodnej depozitnej zmluvy medzi Spišským biskupstvom a Odborom archívnicstva a spisovej služby MV SR ako uzavárateľmi tejto zmluvy. V novej právnej situácii, ktorá nastane po prijatí zákona o cirkevnom majetku sa to bude týkať nie len archívu Hodnoverného miesta Spišskej kapituly, ale všetkých cirkevných archívov. Aj preto možno očakávať, že sa otázky riešenia starých depozitov cirkevných fondov vo všetkých štátnych archívoch ujme Odbor archívnicstva a spisovej služby MV SR a neponechá už túto väčšiu otázkou na parciálne rokovania.

Druhým aspektom je otázka nového uloženia archívu hodnoverného miesta Spišskej kapituly, ktorá pre jeho charakter a spôsob využívania širokou

bádateľskou verejnosťou nie je zanedbateľná. Dr. Chalupecky informuje, že biskupstvo vytvorilo podmienky pre jeho prevzatie, ale súčasne svoje kmeňové fondy (Archívy Spišského biskupstva, Spišského prepoštstva a Súkromný archív Spišskej kapituly) "momentálne nemôže prevziať a ponecháva ich v Štátom oblastnom archíve v Levoči, o čom aj uzavrelo novú depozitnú zmluvu" s týmto štátnym regionálnym archívom. Šlo by teda len o nový dočasný depozit, v ktorom sa má archív Hodnoverného miesta Spišskej kapituly ocitnúť, a to v inom štátom archíve, ktorý odporúča dr. Chalupecký? Ako tiež rozumieť argumentu, že práve tento archív biskupstvo "potrebuje pre potrebu vlastných kníh, ktorí si dopĺňajú svoje štúdiá na zahraničných univerzitách", či "špeciálne jedna dizertačná práca z dejín cirkevného práva na Gregoriáne v Ríme", keď archívy hodnoverných miest svojim charakterom takéto pramene neposkytujú (v kanonickom práve nict zmienok o činnosti hodnoverných miest), ale bohatso ich poskytujú tie fondy, ktoré sú napr. v správe Štátneho oblastného archívu v Levoči?

Tretím aspektom, ktorý by nás mal v týchto chvíľach zaujímať všetkých je osud, charakter a pramenná báza Slovenského národného archívu, ktorý sa po prvý raz v svojich dejinách, v samostatnej Slovenskej republike, stáva národnou kultúrnou inštitúciou v plnom slova zmysle. Ako však vyzerá fondová skladba tejto národnej kultúrnej inštitúcie pre obdobie starších dejín? Je historickou skutočnosťou, že archívne fondy ústrednej kráľovskej moci a centrálnych úradov, ktoré sa samozrejme týkali aj územia kontinuitne obývaného slovenským etnikom sa nachádzajú v Budapešti a vo Viedni. Jedinými fondami, ktoré dokladajú stáročnú existenciu tohto národa na tomto území a sú v správe slovenských štátnych archívov sú cirkevné archívy a archívy štachtických rodov. A dodajme hned, že najstaršimi a najcennejšími sú práve archívy inštitúcií katolíckej cirkvi. Pri neexistencii vlastnej štátnosti a vlastných ústredných kultúrnych inštitúcií obraz "dokumentárnej biedy" slovenského národa pre obdobie do roku 1918 poskytuje zberateľská činnosť Slovenskej muzeálnej spoločnosti a Archívu slovenského národného múzea v Martine, ktoré sa na konci minulého storočia a na začiatku prvej republiky snažili vytvoriť pramennú bázu národnej archívnej inštitúcie. Podivnou zhodou osudu a ako ďalší historický paradox sa to podarilo na začiatku 50-tých rokov, nie práve v "najosvetenejšej dobe" historie nášho národa a v súvislosti s uložením cirkevných historických fondov v štátom archívnickte. Dnes však by sme mohli byť (a či budeme?) účastníkmi inej paradoxnej situácie. Ochudobnenia, ba priam zlikvidovania pramenného bohatstva k starším dejinám v Slovenskom národnom archíve ale i regionálnych štátnych archívoch. Izá sa, že tento národ skutočne robí všetko oneskorene, keď musí, okrem iného aj vysvetlovať, prečo isté historické archívy patria do jeho ústrednej archívnej inštitúcie. Iné národy vybudovali svoje národné archívne a iné kultúrne inštitúcie v minulom storočí a dnes sa hrdia dôverou, ktorú im prejavili napr. cirkev tým, že uložili do nich svoje historické archívne fondy. Spomíname napr. známy, už vyše 70-ročný depozit fondu Zágrebskej kapituly v

Chorvátskom ústrednom štátom archíve, ktorý je obnovovaný v 10-ročných intervaloch. V tejto súvislosti je pozoruhodné aj zverejnenie listu Olomouckého arcibiskupstva v mesiaci apríli tohto roku, v ktorom sa vyjadruje jeho rozhodnutie o ponechaní cirkevných historických archívov v správe štátnych archívnych inštitúcií.

Okrem toho ochrana a seriózne a profesionálne využívanie archívnych fondov stojí veľa finančných prostriedkov a každý vyspelý štát ich neľutuje a poskytuje, bez ohľadu na to kto je ich vlastníkom. V tejto súvislosti vyštáva otázka či cirkvi v tomto momente svojich snažení a prirodzených zámerov majú skutočne na prvom mieste otázku prinavrátenia, spravovania a bádateľského využívania historických archívnych fondov obsahujúcich dokumenty od 12. do 19. storočia. Či tak, ako je to známe z iných krajín, nevyužijú v novej dobe prirodzenú ponuku štátom financovaného, riadeného a odborne pripraveného archívneho systému. A v tomto systéme azda na prvom mieste inštitúciu, akou je Slovenský národný archív. Ved bohatstvo a reprezentatívnosť národných kultúrnych inštitúcií (nie svojimi budovami, ale svojim obsahom a odbornou úrovňou ich pracovníkov) bude vždy hrať významnú rolu smerom k ostatným nárom a štátom útvarom, ale i smerom k národnému povedomiu každého jednotlivca a prirodzenému sebavedomiu národa ako celku. Katolická cirkev a jej inštitúcie boli a dôfajme, že aj budú neodmysliteľnou súčasťou duchovného bohatstva tohto národa. Preto je pochopiteľny záujem ústrednej národnej archívnej ustanovizne o historické cirkevné archívne fondy, ktoré boli a mohli by byť i nadalej jeho nezastupiteľnou hodnotou, ba klenotom.

PhDr. Marta Melníková

ŠTÁTNY OBLASTNÝ ARCHÍV V PREŠOVE v nových priestoroch

Vo štvrtok 1. apríla 1993 riediteľ Sekcie verejnej správy MV SR Ing. Peter Štuhl slávnostne otvoril Štátny oblastný archív v Prešove a odovzdal ňi užívania pre archívne účely renovovaný objekt kláštora v Nižnej Šebastovnej.

Štátny oblastný archív v Prešove bol pôvodne umiestnený v bývalom fúpnom dome, od ktorého bol v roku 1953 prestavaný do prenajatých priestorov v budove býv. evanjelického kolégia v Prešove na Hlavnej ulici. Archív získal priestory na ideálnom mieste v centre mesta, ale limitované kapacitou. Člennej plochy (a v ostatnom období aj vysokým nájomným). Priestorové pomery roky

nedovoľovali ŠOBA v Prešove preberať ďalší archívny materiál a pracovným podmienakm sa museli prispôsobiť aj archívne činnosti. Nový objekt pre ŠOBA získalo Ministerstvo vnútra SSR v polovici sedemdesiatych rokov prostredníctvom Krajskej správy pamätkovej starostlivosti a ochrany prírody. Budova - pôvodne kláštor františkánov - bola postavená v roku 1634 (druhé podlažie je nadstavba z roku 1734); po nútenej odchode rádu v roku 1950 slúžila na rôzne, len nie kultúrne účely, napr. pre miestne JRD na chov hydin a výrobu krmiva. V roku 1975 začala KSPSOP pamätkovú obnovu budovy, ktorá bola už vtedy vo veľmi schátralom stave.

Rozsiahle statické zabezpečenie dvojpodlažného objektu so štvorcovým pôdorysom okolo rajskej záhrady, s osobitným dôrazom na posilnenie klenieb vykonal Geologický průzkum z Rymárova; stavebná a rekonštrukčné práce zabezpečovalo výrobné družstvo STAVBA z Prešova. Urobila sa výmena strešnej konštrukcie a krytiny, kamenných ostien okien, dverí a okien vôbec, podlah a schodov; budova dostala novú fasádu s farebnou bosážou. Maximálne citlivo postupovala vnútorná revitalizácia budovy, aby sa nič nezmenilo na vnútornej dispozícii, ale pritom sa racionálne využili existujúce priestory na depoty, pracovne a priestory pre styk s verejnosťou. Depoty s kapacitou na cca 3 000 b.m. archívneho materiálu (archív k 31.12.1992) spravoval 2 594 b.m. archívneho materiálu) sú zariadené pevnými regálmi kovovej konštrukcie a kovovými regálmi kompaktného typu. Vnútorné vybavenie archívu zodpovedá najmodernejším požiadavkám. Na prízemí sa ešte počíta so zriadením veľkokapacitnej knihviacaškej dielne, v ktorej by sa mala sústrediť obnova výzieb matrík, protokolov a podobných archívnych dokumentov z celého východného Slovenska.

Slávnostného otvorenia ŠOBA v Prešove sa zúčastnili riaditeľia Slovenského národného archívu, Štátneho Česťredného banského archívu, štátnych okresných archívov, ako aj štátnych okresných archívov z okruhu pôsobnosti ŠOBA v Prešove, ďalej predstovia príslušných okresných úradov, primátor mesta Prešova, predsedá Medeckej archívnej rady, predsedá Spoločnosti slovenských archivárov, provinciál ríhola františkánov na Slovensku, zástupcovia VD STAVBA a súčasne súčasní i bývalí pracovníci Štátneho okresného archívu v Prešove, pracovníci Odboru archivnictva a spisovaj sifit, MV SR a Odboru ekonomického a technického MV SR.

Presťahovaním ŠOBA v Prešove do nových priestorov sa začína nová etapa v jeho vývoji. Vytvárajú sa optimálne pracovné podmienky na rozvoj odbornej činnosti, otvárajú sa perspektívy rozšírenia pramennej základnej archívu, poskytujú sa nové možnosti na využívanie kultúrneho a historického bohatstva občiahnutého v archívnych dokumentoch.

Z porady riaditeľov Štátnych ústredných a Štátnych oblastných archívov v Prešove

V dňoch 1. a 2. apríla 1993 sa konala v Prešove porada riaditeľov, ktoré nadzívačovala na súčasné otvorenia Štátneho oblastného archívu. Porady sa zúčastnil aj riaditeľ Sekcie verejnej správy MV SR Ing. Peter Šťubič, ktorý v prvý deň porady oboznámil prítomných s návrhom konceptie miestnej verejnej správy a návrhom zásad zmien územno-správneho členenia Slovenskej republiky. Postavenia Slovenského národného archívu a Ústredného banského archívu malo by zostať podľa toho nezmenené, ale štátne oblastné archívy mali by sa stať zariadeniami druhostupňových úradov štátnej správy. V diskusii k budúcomu postaveniu ŠOBA sa podčiarklo, že ani štátne oblastné archívy, ani ich predchodcovia (štátne archívy) nikdy neboli späť s územnými orgánmi štátnej správy, hoci majú kompetencie, ktoré zveruje zákon orgánom štátnej správy, ale výdaje sa zdôrazňoval ich nadrezortný charakter. Bez ohľadu na reformy a neustále sa meniaci počet druhostupňových orgánov štátnej správy, počet siedmich štátnych oblastných archívov zostal nezmenený.

Druhý deň porady bol rozdeľený do dvoch blokov - ekonomika a archivnictvo. K aktuálnym ekonomickým otázkam štátnych ústredných a štátnych oblastných archívov hovorili Ing. Peter Lengyel a Dr. Vincenc Šisľhujs (Odbor ekonomický a technický MV SR). Svoju pozornosť zamerali na otázku čerpania novozáloží uplatnenia vládrového nariadenia č. 535/1992 Zb., ktoré vstúpilo do platnosti od 1.3.1993, ale sa pozastavuje dňom 31.3.1993 a opäť dočasne nedodáva platnosť predchádzajúca prívna úprava platových pomôr v zamestnancoch v hospodárských a nektorých ďalších organizáciách; zmien zasielania preddavku priplatničkou štátnym archívom na drobné výdavky, mzdy a dávky z nemocenského poistenia, metodickej inštitútskej hospodárskych pracovníkov, rozdielu mziového fondu. V diskusii k tomuto bodu programu sa hovorilo ďalej výlučne k problémumu Slovenského národného archívu o rezařadení jeho pracovníkov podľa § 73, ods. 2 až 4 Zákonníka práce v znení § 7, ods. 2 až 4 Vládneho nariadenia č. 249/1992 Zb. V tomto prípade je kompenzácia 25 % priplatku osobným hodnotením nesprávna, riešenie trba hľadať na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny. Príslušné opatrenia by sa mali vykonať i v pripravovanom zájmeze o archívoch.

V druhej časti rokovania sa vyhodnotila činnosť Slovenského národného archívu (PhDr. Ján Beňko, CSc.), Štátneho ústredného banského archívu a štátnych oblastných archívov (PhDr. Mária Stieberová, CSc.) za rok 1992. Podčiarklo sa plnenia mimoriadnych úloh v rámci poskytovania správnych informácií potrebných k reštitúcii, rehabilitácii a reprivatizácii, ako aj na úseku predarchívnej starostlivosti v súvislosti s transformáciou ekonomiky, ktoré výrazne ovplyvňujú prácu štátnych archívov na ostatných úsekoch klasickej archívnej činnosti. Ďalej sa poukázalo na globálne výsledky, pozitívne i negatívne javy (konkrétna údaje o výsledkoch budú k dispozícii všetkým štátnym archívom po spracovaní štatistických údajov na počítači) a stručne sa hovorilo aj o najdôležitejších úloohach archívov na rok 1993.

K aktuálnym otázkam slovenského archivníctva hovoril riaditeľ Odboru archívničstva a spisovej služby MV SR PhDr. Peter Kartous, CSc. Svoju pozornosť zameral na: prípravu návrhu zákona o správe písomných a iných záznamov; spisovú rozluku a delimitáciu archívnych fondov a zbierok s Českou republikou; registratúry zaniknutých politických strán a hnuti v rokoch 1991/1992; ako aj na ĥázie úlohy na úseku organizačnom, edičnom i medzinárodnej spolupráce. Opäťovne sa otvoril problém rozšírenia možnosti zaraďovania pracovníkov SNA, ŠOB a štátnych oblastných archívov do najvyšších platových tried (12,11), v tomto zmysle sa prípraví list riaditeľa odboru riaditeľovi Sekcie verejnej správy.

V diskusii sa hovorilo o delimitácii archívnych fondov a zbierok s Českou republikou a medziarchívnej delimitácii vôbec; vzhľadom na časové možnosti sa diskusia obmedzila na minimum s tým, že najbližšia riaditeľská porada bude opäť dvojdňová a to v ŠOB v Šaštíne.

Mária Stieberová

Archívy a skartácia

Diskusia k problematike aktívneho profilovania archívnych fondov a rešúťovanie ich obsahu a obsahu na stránkach časopisu Fórum archivárov otvorila problém, ktorý v súčasnosti dozrel na riešenie. Konáť sa valili to aj účastníci porady riaditeľov mestských a štátnych okresných archívov, ktorá sa konala 14.-15. apríla v Galante. Práve v tomto type štátnych archívov

intenzívna akvizičná činnosť v priebehu posledných rokov v podstate saturovala ich kapacitu, čo nútí mnohé z nich obmedziť a niekde úplne zastaviť kompletizáciu archívnych fondov o nové prírastky alebo prenajímať ďalšie priestory pre ich umiestnenie. Dôsledky sú evidentné: nedostatočná ochrana dokumentov u pôvodcov a na pracoviskách diaľokovaných mimo sídla archívov, finančná náročnosť, stagnácia sprístupňovania, spracúvania a využívania.

Uvedený stav je dôsledkom viacerých subjektívnych i objektívnych príčin. Medzi iným aj dôsledkom tých, že do štátnych okresných archívov (ale nielen do nich) sa v minulosti preberali a ešte aj dnes preberajú písomnosti bez formálnej či obsahovej hodnoty, ktorá by ich kvalifikovala ako archívne dokumenty. V archívoch je teda isté percento materiálu, ktorý do nich nepatrí a je viac na prífež ako na osob. Praktický záujem štátnych okresných a mestských archívov i postuľáty archívnej teórie diktujú, aby sa tieto bezcenné písomnosti vyradili a urobili miesto archívnym dokumentom. V štátnych okresných a mestských archívoch sa preto začne už v 2. polroku 1993 s radikálnou vnútornou skartáciou archívnych fondov obsahujúcich "registratúrný" materiál. Treba však počítať s tým, že potrvá dlhšie, veď pôjde o zásadný zásah do dnešnej štruktúry a obsahu mnohých fondov a ten bude potrebné robiť diferencované, svedomité, uváživo a citlivovo. Odbor archívničstva a spisovajúce služby MV SR postup archívov upraví, čím sa zabezpečí jeho jednotnosť a analogické riešenie potenciálnych - a veľmi pravdepodobných - komplikácií a nejasností.

Vnútorná skartácia vo fondech štátnych okresných a mestských archívov ich kapacitný problém nevyrieši vzhládom na to, že sa bude vzťahovať len na súčasný stav, bez podstatnejšieho vplyvu na budúnosť. V nej pôjde o vytvorenie systému záruk, ktorá zabezpečia, že do archívov sa budú preberať výlučne archívne dokumenty. Medzi právnymi a organizačnými pákami s takymto dosahom sa určite ocitne pripravovaný zákon o správe písomných a iných záznamov, inštitút medzearchívov (v kompetencii ŠOKA ešte zatiaľ 2), výrazné predĺženie úložných lehot v registratúrnych plánoch, podstatné ekvalitnenie skartáčnej praxe u pôvodcov a odborných archívnych prehliadok vydávaných písomnosti v archívoch, striktné vyžadovanie povinnosti likvidátora registratúry, atď. Uplatňovanie niektorých z uvedených pák si bude vyžadovať zmeny v tradičnom myšlení archívárov a narušenie stereotypov, ktoré sú reliktom, motivovaným niekde prečítovaním kvantitatívnej stránky fondov, niekde zasa snahou "aspoň nejak" dokumentovať činnosť niektorých pôvodcov.

Elo Sloboda

O POTREBE PERMANENTNEJ ODBORNEJ SPRÁVY ARCHÍVNÝCH FONDOV

Premena registratúry, teda kompaktného súboru písomností, na archívny fond prebieha v plynulem procese systémovej transformácie štruktúry pôvodného súboru, cestou vzájomne sa podmieňujúcich úkonov, vykonávaných v duchu principiálneho postuľátu (immanentný zákon fondu, proverienčný a historický princíp) zdôrazňujúceho organický pôvod súboru.

Základnou organickou jednotkou je pri modernom materiálii spis, najvyššou archívnu fond. Spojitosť medzi nimi tvorí štruktúra fondu. Úlohou archívára je odhaliť v registratúre vzťahy vyplývajúce z právno-historického a diplomatického vývoja a na ich základe vytvoriť fond.

O archívoch a fonochoch sme už konštatovali, že dokumentujú kontinuitu vývoja verejnej správy. (FA 3/1993) Lenže schopnosť dokumentovať túto kontinuitu závisí od systematicnosti a trvácnosti pracovných postupov a stálosti pracovných kolektívov. Už V. Vojtíšek považoval v r. 1934 za dôležité, aby archívár zrástol s pásochiskom. Len v stáлом kolektive sa môže tvoriť pozitívna tradícia odbornej práce a plynulého odovzdávania poznatkov.

Utvorený archívny fond sa stáva objektom využívania. Jeho spracuvateľ je už poverený inými ciehami a nemá viac čas zaoberať sa výsledkom svojej práce a invencie.

Očelom archívneho fondu je slúžiť vede, kultúre a správe. Vyššie bolo uvedené, že závažným znakom archívneho fondu je jeho štruktúra. Filozof J. Piaget definuje štruktúru ako systém transformácií. Po spracovaní fondu prebieha rôznymi spôsobmi transformácia jeho obsahu do informačného systému. To je vlastným zmyslom archívnej práce.

Že súčasný stav archívnej praxe nemôžeme hovoriť o tom, že by jednotlivé pracovné postupy pri tvorbe archívneho fondu vždy splňali odborné kritériá systematicnosti a trvácnosti.

O fonochoch z rokov 1913-58, uložených v Slovenskom národnom archíve možno konštatovať, že k mnohým fondom existujú dodatky. Žiaduce by bolo posúdiť archívitu týchto novonájdených časti bývalých registratúr a fondy podľa potreby kompletizovať. Vo fonochoch sa nachádzajú multiplikáty materiálov. Niektoré časti týchto fondov neboli spracované po úroveň najnižších jednotiek.

Zložité bádateľské a administratívne požiadavky vyžadujú presnú znalosť štruktúry fondu a obsahu jednotlivých skupín písomností, prípadne aj kompetencie a právomoci pôvodcu. Tento komplex problémov môže riešiť len archivár, ktorý dobre pozná príslušný fond. Prípadný zásah do rozsahu a štruktúry fondu musí mať odborný charakter, aby nedošlo k narušeniu principu jeho výstavby.

Vedúci pracovníci archívov majú dbať predovšetkým o stabilizácii odborníkov v archívoch. Domnievam sa, že je potrebné a naľahavé ustanoviť zo skúsených pracovníkov stálych odborných správcov jednotlivých fondov. Odborný profil archivnictva je možné zvyšovať len sústavným zdokonaľovaním úrovne spracovania a sprístupnenia archívnych dokumentov.

Martin Urbančok

O používaní terminu spis o fonde

Jednou zo základných evidenčných pomôcok k archívemu fondu je spis o fonde (dossier). Po zavedení do praxe v našich archívoch (pozn. 1/ Smernica SAS MV SSR č. 1184/29-1974 z 5. mája 1974) sa táto evidenčná pomôcka stala predmetom záujmu najmä v predarchívnej sfére. (2/ Metodický materiál MV SSR-AS z 27. apríla 1983 zn. SAS-573/10-1983, časť C.: Formy evidencie ústredných spisovní a podnikových archívov, s. 1-12) Podľa ostatnej našej príručky (3/ Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. Zostavili: Horváth, V. - Kartous, P. - Watzka, J.) spis o fonde sprostredkováva súhrnné informácie o archívnom súbore alebo o registratúre, vzniká k archívym súborom uloženým v archíve a tiež k tým, ktoré sa do archívu v budúnosti prevezmú.

Rozoznávajú sa dve základné časti (skupiny?) spisu o fonde:

- A. Predarchívne obdobie
- B. Archívne obdobie (4/ Súbežne sa používa analogický názov "štádium". Porovnaj metodické pokyny uvedené v poznámkach 1 a 2)

V našom príspievku chceme skúmať, či sa termín spis o fonde používa primerane svojmu obsahu. Inými slovami, či jeho používanie je v súlade so súčasnými poznatkami archívnej teórie a praxe. Budeme sa pritom opierať o našu prax a o súčasné archívno-teoretické poznatky, ktoré boli uverejnené v Slovenskej archivistike, alebo ktoré kryštalizovali v procese tvorby návrhov nových zákonov o archívoch a o správe písomných a iných záznamov. (5/ Nenachádzame medzi nimi termín archívny súbor v zmysle nadradenosťi termínom fond a zbierka. Archívny fond, podľa § 4 návrhu zákona SNR o archívoch, je "...súbor archívnych dokumentov, tvoriacich organický celok pochádzajúci z činnosti toho istého pôvodcu." Citované z materiálu na rokovanie vlády SR č. LP-59/1992, február 1992. Pozri tiež: Fórum archivárov, r.III, 1992, č.2, s.2

Medzi týmito poznatkami nás zaujala definícia archívneho dokumentu, podľa ktorej jedným z atribútov archívneho dokumentu je jeho prevzatie archívom do trvalej úschovy. (6/ "Archívnym dokumentom je písomný, obrazový, zvukový alebo iný záznam s jedinečnou historickou informačnou hodnotou, ktorý archív prevzal do trvalej úschovy." Citované z prameňa uvedeného v poznámke 5, § 3) Podľa iného poznatku v procese archivizácie až cieľavedomá odborná činnosť archivára, ktorou sa dotvára a formuje archívny fond, predstavuje ukončenie tohto procesu. (7/ Rákoš, E.: Archívna veda a archívna prax. SA 1990/1, s. 11. Ten istý: Štruktúra archívneho fondu. SA 1992/2, s. 4-5) Konzékvencie, ktoré z uvedeného vyplývajú pre archívnu terminológiu sú ďalekosiahle. Jedna z nich, vo vzťahu k našej téme, vyjadruje skúmať a určiť medze, v ktorých používanie termínu spis o (archívnom) fonde bude mať logiku a opodstatnenie. Domnievame sa, že pred prevzatím "archívnej hodnotnej registratúry" alebo jej ucelenej časti do archívu, sa nedá hovoriť o archívnom fonde. Základnou zložkou archívneho fondu je archívny dokument, ktorého atribútom je, okrem iného, prevzatie do trvalej úschovy v archíve. Možno diskutovať o tom, či aj po prevzatí do archívu, kym sa neukončí proces archivizácie, by archív mal ako prírastok zaevidovať archívny fond alebo len "archívne hodnotnú registratúru", "archívnu registráciu", "archivizujúcu sa registráciu".

Pri výkone povinností na úseku predarchívnej starostlivosti sa štátnym (verejným) archívom osvedčuje, ak o každej organizácii, teda o pôvodcoch registratúry, majú zabezpečený prehľad pomocou, zjednodušene povedané, tzv. spisu o fonde. Ten pozostáva prakticky len z korespondencie s pôvodcom registratúry, preto sme na tomto mieste použili prívlastok takzvaný. Možné tzv. spisy o fonde sa kvalitatívne ďalej nerozvíjajú. Ak však ide o významnejších pôvodcov registratúry, spis (evidenčná pomôcka) sa priebežne a cieľavedomie dopĺňa aj o ďalšie zložky, kompletizuje sa.

Najspäť teda vzniké evidenčná pomôcka, pre ktorú je teoreticky odôvodnený termín spis o registráciu (SR). Člení sa podľa jednotlivých vecných skupín písomnosti, ktoré sa v ňom ukladajú. Jeho štruktúru nebudeť v tomto príspevku detailnejšie rozvádzáť.

O ukončení jednej etapy archivizácie, prechodu písomnosti z predarchívnej sféry do sféry archívnej, (8/ Rákoš, E.: Archívna veda a archívna prax. SA 1990/1, s. 19) možno hovoriť, ak u pôvodcou registratúry dôjde k skartnému konaniu, v ktorom sa vyčlenia písomnosti (záznamy) určené do archívnej úschovy. Evidenčnej pomôcky, ktorú podrobujeme skúmaniu, by potom už mal prislúchať termín spis o archívnej hodnotnej registratúre, spis o archívnej registratúre alebo spis o archivizujúcej sa registratúre (SAR).

Vyčlenená archívne hodnotná registratúra alebo jej ucelená časť je v takomto prípade reálne existujúcemu materiálu, určenou na to, aby sa prevziať do archívu. V archíve sa dotvára a sformuje v archívny fond. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že pojem "A - registratúra" ako teoretický problém

vymedzania "A" - písomnosti v registratúrnych (skartačných) plánoch a v živej registratúre u jej pôvodcu, nadnesol na odbornom fóre už L. Vrteľ. (9/ Vrteľ, L.: K niektorým otázkam archivistiky v predarchívnej sfére. SA, 1988/1, s. 48-49)

V nadväznosti na to, čo sme tu doteraz uviedli, je zrejmé, že používanie termínu spis o fonde (SF), spis o archívnom fonde (SAF), je opodstatnené až po prevzatí archívne hodnotnej registratúry (jej ucelenej časti) do archívu, alebo, dokonca, až po ukončení procesu archivizácie v archíve. Zhmotnením ukončenia archivizácie je kvalitná archívna pomôcka. Jej uloženie, prípadne uloženie záznamu o nej, a uloženie záznamov o prípadnej delimitácii archívneho fondu a o jeho ochrane a využívaní do jedného spoločného celku (obalu), opodstatňujú hovoríť o začiatení a vedení evidenčnej pomôcky k archívнемu fondu, ktorú možno bez výhrad nazývať spis o archívnom fonde. Dovtedy, podľa nášho názoru, je to "len" evidenčná pomôcka k archivizujúcej sa registratúre, spis o archivizujúcej sa registratúre.

V prípade, ak sa predarchívna starostlivosť o písomnosti pôvodcu archívneho fondu nevykonávala, (10/ Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov..., s. 31) a teda nevznikla evidenčná pomôcka spis o archivizujúcej sa registratúre, spis o archívnom fonde sa zakladá bez predchádzajúceho vývinu. V takomto prípade získavanie poznatkov potrebných pri práci na fonde je pre archívára o poznanie prácnejšie. (11/ Sú to práve poznatky o pôvodcovi registratúry a o jeho registratúre, ktoré musí archívár analyzovať pri práci na fonde, konštatuje E. Rákoš aj v najnovšej štúdii o štruktúre archívneho fondu. SA, 1992/2, s. 5)

Na rozdiel od spisu o registratúre alebo spisu o archivizujúcej sa registratúre ešte neprevzatej do archívu, sa spis o archívnom fonde označuje evidenčným prírastkovým číslom archívneho fondu.

Termíny spis o registratúre a spis o archivizujúcej sa registratúre sú pojmovovo priebehadné a čisté. Možno ich teda navrhnuť ako termíny dopĺňajúce a obohacujúce našu archívnu terminológiu. Ich adekvátnym používaním sa vylúči paužalne, a teda nie väčky primerané používanie termínu spis o fonde.

Za prekonané a nevhodné považujeme v tejto súvislosti aj pojmy spis o fonde - predarchívne obdobie (SF-A) a spis o fonde - archívne obdobie (SF-B). Symbol A je už tradične späť s problematikou označovania a vyradovania písomnosti (záznamov). Znak A v spojení so značkou SF alebo SAF by mohol viesť k nedorozumeniam, a preto rozlišovanie dvoch základných časťí skúmanej evidenčnej pomôcky písmenami A a B je nevhodné. V zmysle poznatkov, ku ktorým sme dospeli, aj zbytočné.

Ak archívny fond ešte nie je uzavretý, archívnu starostlivosť bude aj ďalej predchádzať predarchívna starostlivosť o tie celky registratúry, ktoré sa naď môžu stať zdrojom pre naplnenie mladších manipulačných období archívneho fondu alebo jeho ďalších oddelení. Organickou súčasťou týchto

spisu o archívnom fonde bude preto samostatné oddelenie (nie obdobie), spis o archivizujúcej sa registratúre.

Evidenčná pomôcka spis o registratúre (SR) je záležitosťou predarchívnej sféry. Vyelenenie písomnosti (záznamov) určených do archívnej úschovy je dôvodom, aby sa pre evidenčnú pomôcku začal uplatňovať nový termín, spis o archivizujúcej sa registratúre (SAR). Spis o archívnom fonde (SAF) je záležitosťou archívnej sféry. V prípadoch, keď archivny fond je ešte otvorený, dochádza k prelínaniu archívnej a predarchívnej sféry v tom zmysle, že organickou súčasťou spisu o archívnom fonde je samostatné oddelenie spis o archivizujúcej sa registratúre (SAF/SAR).

Mgr. Jozef Šenegi

NAHRADIA POČÍTAČOVÉ MÉDIA PÍSOMNOSTI

V dňoch 6. a 7. 4. 1993 uskutočnila súkromná firma FLOW - Communication center spoločnosť s.r.o. seminár na tému "Archivačné systémy".

Firma FLOW sa orientuje na zavádzanie "archivačných systémov spisov v orgánoch štátnej správy a organizáciach pre potreby administratívnej správy a na zavádzanie archivačných systémov technickej dokumentácie pre potreby projekčných a výrobných podnikov".

FLOW disponuje licenčným software pre počítačom podporovanú archiváciu IVMF Scarabeus a Know - How materskej firmy Performance Viedeň, čo mu umožňuje pôsobiť v oblasti archivačných technológií ako prvému v SR. FLOW je obchodným partnerom výrobcov mikrofilmových zariadení - 3M Austria, GmbH a prostredníctvom AGFA Gevaert, GmbH.

FLOW poskytuje inžiniersko-technické služby v oblasti počítačom podporovaných technológií našímania písomnosti:

a) Dodávky komplexov: štúdia vhodnosti, projekt našímania písomnosti, organizačný projekt, návrh bázy dát a archivačných číselníkov, úpravy - customizing archivačného softvéru, dodávka hardwáru, kompletizácia a implementácia u užívateľa, realizačné služby (školenia) obsluhy zariadení, školenie užívateľov, pozáručný servis, dodávka spotrebného materiálu.

b) Systémová integrácia. Integrácia počítačom podporovanej archivácie (archivačného softvéru a hardwáru) do existujúceho informačného systému. Vzájomné prispôsobenie informačného a archivačného systému. Realizačné služby ako v bode a).

FLOW má v pláne poskytovať tri základné druhy služieb:

1) pre inštítúcie s menším počtom zamestnancov filmovanie písomnosti na mikrofilmy, úschovu mikrofilmov, identifikáciu písomnosti v báze dát, ich výber mikrofilmového archívu ako aj ich konverziu na

papierové médium.

- 2) pre inštitúcie s veľkým počtom zamestnancov chce poskytovať odbornú pomoc pri hromadnej konverzii písomností na mikrofilmy
- 3) kombinovanie systému podľa bodu 1 a 2.

Na seminári som vystúpila s krátkym referátom, v ktorom som si dovolila upozorniť na niektoré nevhodne používané odborné termíny (archivácia, archivačný systém spisov, archivačné technológie, atď.)

Zároveň som ocenila poskytovanie vyššie uvedených služieb pre účely orgánov a organizácií, najmä pri písomnostiach charakteru "S" s dlhodobou úložnou lehotou (mzdové listy, osobné spisy, technická dokumentácia; teraz už aj účtovné doklady, kde sa predĺžuje úschovná lehota na 10 rokov). Uvedený spôsob úschovy písomností umožní ich rýchle spätné vyhľadávanie a vyrieši okamžité priestorové problémy. Písomnosti charakteru "A" je však potrebné zachovať v origináli, ale ich nasnímanie na počítačové média najmä mikrofilmy alebo mikrofíše je možné z dôvodu ich častého štúdia alebo nazerania do nich.

Nedotiahnuté v celej záležitosti je, či možno použiť mikrofilm pre účely právnej preukázateľnosti v sporných prípadoch. Toto by mohlo byť vyriešené v prípravovanom návrhu zákona o správe písomných a iných záznamov.

Mária Kačkovičová

Nie je ťahovanie ako ťahovanie

Sťahovanie nepatrí k obľúbeným činnostiam archivárov, aj keď si ho užijú neúrekom. Pracovníci Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici sa však v roku 1993 tešili práve na túto činnosť.

So zadostúčinením sme privítali odovzdanie vynovenej hľennej budovy archívu stavbármu na konci minulého roku. Čoskoro po obdržaní užívacieho povolenia od ÚÚ v Banskej Štiavnici nastala prvá, fyzicky veľmi náročná etapa nášho sťahovania. Z horného poschodia jednej budovy bez výťahu sme sťahovali kancelárske zariadenie na vrchné poschodie novej budovy, v ktorej bol k dispozícii tiež len malý nákladný výťah. V druhej etape sme presúvali archívne fondy v rámci vlastných budov, aj boli konečne vytvorené podmienky na to, aby sme mohli pristúpiť k preťahovaniu toho archívneho materiálu, ktorý sme mali dočasne, práve kvôli rekonštrukcii hľennej budovy, deponovaný v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Akcia prebehla v období 3.3. až 13.3.1993, kedy odjela z Bratislavы do Banskej Štiavnice 7 plných Ávií archívnych dokumentov. Do ŠOA sa tak vrátili aj dva z našich najvýznamnejších fondov - Banská komora v Banskej Bystrici a Banský Úrad na Vindráčku, ktoré bádateľom tých 5 rokov veľmi obľúbili.

Chceme vyslovíť poďakovanie vedeniu SNA, ktoré počas uschovávania našich dokumentov umožňovalo v prípade potreby nehatený prístup pracovníkov ŠJEÁ do príslušných priestorov a aj v súči vytvorilo našim pracovníkom také pracovné a ubytovacie podmienky, že sfáhovacie práce mohli prebiehať bez väčších rušivých momentov.

Dúfame, že teraz už konečne nastane čas, keď sa budeme môcť plne venovať našej odbornej archivárskej činnosti.

Každičková

Odborný seminár v Slovenskom národnom archive

Vedecká rada Slovenského národného archívu usporiadala seminár na tému Teória a metodológia spracúvania a sprístupňovania archívnych fondov 27. apríla 1993. Na seminári sa zúčastnili okrem pracovníkov SNA aj pracovníci Archívu mesta Bratislavu a člen Katedry slovenských, českých dejín a archívnicstva na FFUK dr. J. Roháč. Pracovníci vedecko-výskumného oddelenia SNA informovali o práci na hlavnej úlohe a o dosiahnutých výsledkoch výskumu podľa čiastkových úloh. A. Varga informoval o práci na úlohe Analýza klasického archívneho informačného automatizovaného systému, F. Palko o úlohe Analýza archívneho informačného automatizovaného systému a E. Rákoš o práci na úlohe Teória archívneho fondu. Ukončenie hlavnej úlohy sa predpokladá v roku 1995. Výsledky výskumu napomôžu skvalitniť proces budovania archívneho informačného systému pomocou výpočtovej techniky. Doterajšie výsledky výskumu, publikované čiastočne na stránkach Slovenskej archivistiky, pozitívne vplývajú na archivnu metodiku a prax. Oddelenie výskumu pripravuje súčasne projekt úlohy Slovenská archívna terminológia, ktorú bude plniť širší kolektív archivárov Slovenska. Súčasne oddelenie koordinuje príde na dvoch ediciách dokumentov: Urbáre feudálnych panstiev a Národné a sociálne hnutie na Slovensku, 1848-1918. K uvedeným tématom odznela podnetná diskusia.

Elo Rákoš

POPRADSKÝ ARCHÍV

Na porade riaditeľov štátnych okresných archívov v Galante dr. Sloboda informoval prítomných o podmienkach, v akých sa nachádzajú jednotlivé archívy. Štat je skutočne veľmi vážny, pracoviská sú na viacerých miestach a náprava je v nedohľadnej. Preto sa môžu manži riaditeľia pýtať, prečo niektoré archívy dostali peniaze na rekonštrukciu budovy /jedná sa o miliónové čiastky/ a iné nie? Chceme svojich kolegov oboznámiť so stavom popradského archívu a s tým, prečo práve Poprad patrí medzi tie archívy, ktoré finančie dostali. Náš archív manži volajú archív na koleskach kôli sústavnému stáhovaniu. V súčasnosti sme sa dočasne prestáhovali do budovy Mestského úradu a v priebehu budúceho roka nás pravdepodobne čaká ďalšie stáhovanie do účelovej budovy. Pevne veríme, že posledné. Vynaloženie nášaha pri večnom stáhovaní spisov z jedného miesta na druhé by sa určite dala využiť aj lepšie. Veľmi nám však záleží na tom, aby archívne dokumenty boli uložené tak, ako si zaslúžia. Aké budovy sa rekonštruuju pre popradský archív? Meštianske domy č. 1172 a 1173 na Sobotskom námestí v Mestskej pamiatkovej rezervácii Spišská Sobota sú zapísané v štátnom zozname nehnuteľných pamiatok. Meštiansky dom č.p. 1172 je renesančný dom z I. polovice 17. storočia, barokovo upravený bol v druhej polovici 18. storočia. Je to dvojpodlažný păšosový radový dom, prejazdný s trojtraktovou dispozíciou. Druhý dom s popisným číslom 1173 vznikol v 18. storočí spojením dvoch renesančných domov, pochádzajúcich z 2. štvrtiny 17. stor. a 2. tretiny 16. stor. Dvorové renesančné kridlo pochádza z roku 1678. V oboch domoch sú na prizemí valené klenby s lunetami. Pretože domy slúžili na bytové účely pre 12 rodin, na poschodi boli drevené stropy. Po ich odstránení sa pri rekonštrukcii objavili krásne klenby. Dom Spišskej Soboty sú vzácné tým, že sú zachované v svojej podobe. Spomínané budovy majú na rozdiel od ostatných jednu zvláštnosť, ktorú si možno všimnúť pod strechami. Sú to vypustené trámy s konzolami. Na stavbe sa urobili kompletné nové strechy, ktorých je dokopy šesť, štyri vpredu a dve v zadnej časti, vyčistili sa pivnice, postavila sa kotolňa, urobili sa urovacie práce, pričom zadná časť bola značne zdevastovaná a tak sa museli miestami až do základov postaviť nové múry. V budove bude kompletná klimatizácia a v spodných priestoroch zase ventilácia. Zachované bude všetko, dokonca aj pôvodné omietky. Návštevníci archívu budú mať dokonalú predstavu o živote v meštianskych domoch. Pretože rekonštrukcia prebieha už od roku 1987, je veľmi dôležité, že stavba bude v tomto roku dokončená. Popradský archív má bohatý stredoveký materiál, archívne dokumenty pochádzajú od 13. storočia a sú medzi nimi aj dve kultúrne pamiatky - Erbová listina mesta Kežmarok z roku 1463 a Spišsko - sobotská kronika z pol. 15. storočia, ktorá retrospektívne spomína na obsadenie Spiša Husitmi. O to viac mu patria priestory v historickej časti mesta.

Budúce sídlo okresného archívu

Esťe raz o sympózium Registratúra a archív

Týmto fotografiemi sa na chvíľu vráťme do minulého roka, keď začiatkom decembra prebiehalo v Starej Lesnej sympózium Registratúra a archív. Vráťme sa len ku oddychovej časti - exkurzii. Exkurzia bola zameraná nielen na náučnú časť, ktorou bola nepochybne návšteva kaštieľa v Strážkach /vysunuté pracovisko Slovenskej národnej galérie/, prehliadka dreveného kostola na Javorine za tónov prekrásnej organovej hudby v podaní nášho kolegu Ing. Jozefa Hanusa, ale aj návšteva rázovitej goralskej obce Ždiar. Po prehliadke ždiarskej izby čakalo na účastníkov exkurzie prekvapenie - typická krojovaná ždiarska svadba. A kto bol oblečený v nádherných krojoch? Mgr. Danka Jackaničová a dr. Ferdinand Uličný ako ženich a nevesta, štastnými rodičmi boli Prof. Jozef Novák a Mária Kačkovičová. Družbom a družičkou boli dr. Egon Niczky a dr. Zuzana Kollárová. Ako starejší svadbu sprevádzal dr. Peter Šanský. Vtipné slová starejšieho, zmysel pre humor predstaviteľov svadobčanov urobili pre prítomných zo svadby neopakovateľný zážitok. Je skutočne dobre, že popri svojej ťažkej a zodpovednej práci sa archivári dokážu tak spontánne zabávať.

Božena Malovcová
ŠOKA Poprad